

K NĚKTERÝM NEPŘIZNANÝM INSPIRACÍM OBČANSKÉHO ZÁKONÍKU

Milan Kindl

S doktorem Masopustem jsem se setkal poprvé, když jsem dorazil na právnickou fakultu skládat u státní zkoušky účty ze svých tehdy, a obávám se, že dnes to o moc lepší nebude, chabých znalostí teorie práva. Zatímco já jsem se honosil nejen hustým, ale i velmi dlouhým vlasovým porostem, jeden ze zkoušejících měl vlasy prořídlé asi jako já teď. Díky tomu se mi dostalo jedné z proslavených perel doktora Masopusta, který mne v malé pauzičce při zkoušení lakonicky poinformoval: Pokud aspoň část toho svého rouna nějak nepřevedete na jeho hlavu, tak vás vyrazí (že se tak nakonec přece jenom nestalo, bylo mnohem víc zásluhou doktora Masopusta nežli mojí vlastní). Protože jsem měl to nezměrné štěstí, že mne s ním osud znovu svedl a že jsem měl tu čest s ním vytvářet nová a nová čísla nejstaršího pořadí ještě vycházejícího právnického časopisu na světě, naráželi jsme na řadu podivností, dokonce až absurdit a paradoxů v našem právu, jimiž se upřímně bavil, i když to někdy byl smích skrz slzy.

V roce 2005 vytvořil editorial k poctě prof. Kandovi, a protože hned první stať byla věnována zamyšlení nad novým občanským zákoníkem,¹ staly se úvahy nad tehdy teprve zamýšlenou rekonstrukcí občanského práva téměř povinným zakončením našich redakčních schůzek. Tak jako Cato starší končil jakoukoli svou

¹ ELIÁŠ, K. Co s občanským zákoníkem. In: *Pocta Antoninu Kandovi k 75. narozeninám*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2005, str. 17 a násl.

řeč, ať se týkala čehokoli, pověstným *ceterum censeo Carthaginam delendam esse* (kromě toho soudím, že Kartágo musí být zničeno), i my jsme končili sezení nad stránkami rodičího se nového čísla Právnicka pravidelně kroucením hlavou nad rodičím se občanským zákoníkem. Podivností jsme našli povícero: například podle § 977 občanského zákoníku (tj. zákona č. 89/2012 Sb. v platném znění) jen zákon stanoví, která práva k majetku jsou absolutní, načež o tom zákon (občanský zákoník) už nikde nic nestanoví. Pokud bychom nechtěli uvažovat tak, že zákonodárce chtěl touto *lživou* cestou zrušit absolutní práva k majetku, dopátráme se sice nadpisů, jenže už pod sp. zn. II. ÚS 485/98 Ústavní soud rozhodl, že nadpisy nejsou tím, co zákon stanoví, a dokonce ani pokynem (tím méně závazným pokynem) k jeho výkladu, ale jen a jen pomůckou pro lepší orientaci v zákoně.

Nicméně musíme přivřít oči a tvářit se, že nadpisy v občanském zákoníku přece jen mají větší význam nežli jako pouhý ukazatel či rozcestník, anebo se rozloučit s absolutními právy, což ne učinil ani minulý totalitní režim. Přitom nadpisy v občanském zákoníku nejsou zrovna ukazateli, jež bychom mohli následovat slepě: třeba ustanovení o zrušení spolku je umně zařazeno pod název „Rozhodčí komise“.

Důvodová zpráva k občanskému zákoníku (například u § 545 i jinde) zdůrazňuje, že nový kodex opouští celou řadu dosud používaných termínů, protože jde o pojmové relikty totalitního práva.

Nad otázkou, zda to tak doopravdy je, může z hlediska deklarovaného zásadního rozchodu s totalitní právní terminologií jistě zaujmout úprava orgánů právnických osob. Tak třeba podle § 163 občanského zákoníku statutárnímu orgánu právníké osoby náleží veškerá působnost, kterou zakladatelské právní jednání, zákon nebo rozhodnutí orgánu veřejné moci nesvěří jinému orgánu právníké osoby. Podle ustanovení § 164 odst. 1 téhož zákoníku zase člen statutárního orgánu může zastupovat

právní osobu ve všech záležitostech, druhý odstavec říká, jak to je, když působnost statutárního orgánu náleží více osobám, a tak bychom mohli pokračovat dál a dál.

Obecný zákoník občanský (vyhlášený patentem č. 946/1811 Sb. z. s.), k jehož odkazu se důvodová zpráva k platnému občanskému zákoníku hrdě a právem hlásí, pojem statutárního orgánu neznal, na rozdíl třeba od pojmu právního úkonu, který používal třeba v § 859 (přesněji řečeno používal pojem *Rechtsgeschäft*, protože obecný zákoník občanský kupodivu nebyl nikdy oficiálně přeložen do češtiny, právní jednání, což je pojem zavedený platným občanským zákoníkem, se přitom německy řekne *Rechtshandlung*). Zvyk je však zřejmě železná košile, takže i platný občanský zákoník třeba v § 1361 mluví o úkonech (a nikoli jednáních) věřitele potřebných k tomu, aby se pohledávka stala splatnou. Návrh na uzavření smlouvy lze zase podle § 2373 odst. 2 téhož zákoníku přijmout „provedením určitého úkonu“ (nikoli tedy určitého právního jednání?), obchodní zástupce má právo na odměnu za úkony, jež realizoval, takže podle § 2483 odst. 1 občanského zákoníku ujednání obchodu jménem zastoupeného najednou není právním jednáním, ale úkonem.²

S ohledem na velký důraz na důsledné odmítnutí totalitních právních pojmů je proto dokonce až s podivem, že platný občanský zákoník pojmu statutární orgán používá, protože ho zavedly až předpisy ze 60. let minulého století, konkrétně občanský soudní řád, tj. zákon č. 99/1963 Sb., občanský zákoník, zákon č. 40/1964 Sb., a také tehdejší hospodářský zákoník, zákon č. 109/1964 Sb.³

²Podrobněji srov. KINDL, M., ROZEHNAL, A. *Občanský zákoník: problémy a úskalí*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014, str. 78.

³Termín statutární orgán se však objevil třeba už v nařízení o soupisu československého majetku na Zakarpatské Ukrajině a nejspíše poprvé ve výnosu o odstranění názvů upomínajících na poměry z doby okupace ze stanov spolku (č. 123/1945 Ú. I.). V předpisech, jež spadají do subsystému práva soukromého, se však objevil až v polovině 60. let minulého století, viz výše).

Důvodová zpráva k hospodářskému zákoníku dokonce statutární orgán jako vůbec první definovala, a to jako pracovníka nebo člena organizace, který je oprávněn jednat jménem organizace navenek.

To však nic nemění na tom, že dřívější předpisy (dokonce ještě i zákon č. 121/1962 Sb., o hospodářské arbitráži, v ustanovení § 41 odst. 3, takže pojem statutární orgán se o pouhý rok později zdá horkou terminologickou novinkou) hovořily v této souvislosti nikoli o statutárním orgánu, ale o statutárním zástupci, protože vycházely z toho, že takové osoby vůli právnické osoby netvoří, ale nahrazují (což mimochodem i náš občanský zákoník výslovně stanoví v § 151). Nicméně na rozdíl třeba od zavrženého pojmu právního úkonu tedy pojem statutárního orgánu reliktem totalitní terminologie opravdu je, což mu však nebrání, aby se blýskal i v platném občanském zákoníku.

Jinou nežli přiznanou inspiraci najdeme i na dalších místech, třeba v ustanovení § 602 občanského zákoníku. Tady to však zase až tak nevádí, protože jde zřejmě o ustanovení, ohledně něhož nám nezbývá nežli se tiše tvářit, že v občanském zákoníku vůbec není.

Podle § 602 občanského zákoníku totiž, má-li se právo vykonat anebo povinnost splnit určitý den nebo do určitého dne, vyžaduje se, aby se tak stalo v obvyklou denní dobu. Důvodová zpráva k tomu připomíná, že ustanovení § 602 občanského zákoníku vyjadřuje zásadu, že smluvní strana nebo různé instituce nemusí být dlužníku, ale ani věřiteli, k dispozici po celý den, kdy má být právo vykonáno anebo povinnost splněna, ale jen v době, kterou lze označit jako obvyklou. Přitom výslovně uvádí, že takovou „obvyklou dobou se rozumí obvyklé provozní hodiny podnikatelů, popř. obvyklé provozní hodiny různých institucí“.

Jde o ustanovení hmotněprávní, jež tím pádem dopadá na hmotněprávní lhůty. Nahlédneme-li však třeba do oficiální sbírky rozhodnutí Ústavního soudu, snadno zjistíme, kolik z nich řeší často nelehkou otázku, zda povaha toho či onoho ustanovení či rozhodnutí je procesní, či materiální (neboli hmotněprávní) a proč (namátkou jde třeba o rozhodnutí sp. zn. III.ÚS 187/94, III.ÚS 31/95, IV.ÚS 186/96, I.ÚS 225/95, IV.ÚS 324/96, IV.ÚS 366/96, IV.ÚS 92/97 a samozřejmě mnohá jiná, dokonce desítky dalších). Přitom hmotněprávní normy, velice stručně řečeno, stanoví, jaká práva a povinnosti mají jejich adresáti, zatímco procesněprávní normy zase stanoví, jakým způsobem (postupem) mohou být taková práva uplatněna.

Například soud, a tedy soudce, je podle § 5 občanského soudního řádu povinen poskytnout účastníkům poučení o jejich procesních právech. Logicky proto musí sám vědět, která že to vlastně jsou. Musí tedy vědět, která práva jsou procesní, aby o nich mohl účastníky řízení poučovat, a stejně tak musí vědět, která práva procesní nejsou, ale jsou hmotněprávní, aby o nich účastníky ani nezkoušel poučit. Pokud by poskytoval poučení o jiných než procesních právech, mohl by totiž porušit princip rovnosti stran, ale i četné další (například kdyby žalovaného poučil, že by bylo dobře vznést námitku promlčení, poučil by jej o hmotném právu a přivodil by tím, že žalobce neuspěje, čímž by samozřejmě velice hrubě porušil rovnost stran a jejich právo na fair proces).

Jedním z mnoha a mnoha dalších příkladů je i rozdíl mezi hmotněprávními a procesněprávními lhůtami: v případě lhůty hmotněprávní, např. promlčecí, musí totiž ještě ve lhůtě, tedy dříve, než uplyne, úkon dojít adresátovi, obvykle soudu, zatímco v případě procesních lhůt postačí jej odevzdat k doručení. Rozdíl je nasnadě a problém při zaměnění lhůt si asi každý dovede představit.

Přítom materiální (neboli hmotněprávní) i procesní normy najdeme často v témže předpise (i Listina základních práv a svobod, znovu pro Českou republiku zveřejněná pod č. 2/1993 Sb., obsahuje úpravu jak práv materiálních, jako je třeba právo vlastnit majetek, tak i procesních, například právo na spravedlivý proces, jak na to ostatně upozornil i samotný Ústavní soud v rozhodnutí sp. zn. IV.ÚS 349/03).

Podstatné je, že vědět, která norma je hmotněprávní a která procesní, prostě nutně potřebujeme a v žádném zákoně přítom odpověď na tuto otázku výslovně napsanou nenajdeme.

Nicméně judikatura již dávno zaujala velmi konstantní názor, že lhůta k podání žaloby je hmotněprávní, což znamená, že žaloba musí dorazit soudu už před jejím koncem (namátkou můžeme ukázat na rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. 29 Cdo 2226/99 či z novější doby sp. zn. 29 ICdo 19/2018 nebo na rozhodnutí Ústavního soudu sp. zn. III. ÚS 134/2020 aj.). Pokud však je lhůta k podání žaloby hmotněprávní (a to skutečně je, takže žaloba musí dojít soudu ještě před tím, nežli taková lhůta uplyne, pak se i na její podání logicky vztahuje ustanovení § 602 občanského zákoníku. Podle tohoto ustanovení tedy žaloba prostě musí dojít, nežli skončí provozní hodiny podatelny soudu. To pochopitelně celkem odpovídá poměrům počátku 19. století: jakmile správce budovy těžkým klíčem uzamkl její vrata, nedostal se dovnitř ani žalobce doručující žalobu sám, ale ani listonoš.⁴

Sice to tedy vypadá, že pravidlo stanovené v § 602, podobně jako mnohá jiná, je inspirováno předpisy z počátku 19. století (samozřejmě zejména obecným zákoníkem občanským č. 946/1811 Sb.

⁴ Pro zajímavost lze zmínit, že s poštovní přepravou na našem území začala šlechtická rodina Taxisů, jež poštu organizovala v Itálii dokonce už od konce 13. století a u nás měla poštovní monopol do konce vlády Ferdinanda I. Zajímavost je v tom, že nejen že byl jeden z Taxisů prvním pražským poštmistrem, ale jiný Taxis mnohem později byl prvním šéfredaktorem onoho časopisu Právník, který byl tak dlouho spjat právě s doktorem Masopustem.

z. s.), jenže, jako tolikrát, zdání klame. Ve skutečnosti se toto pravidlo v obecném zákoníku občanském nikdy neobjevilo. Poprvé je zavedl až v § 85 odst. 1 občanského zákoníku z roku 1950 (č. 141/1950 Sb.) a po něm § 14 odst. 1 zákona č. 69/1958 Sb., který byl předchůdcem pozdějšího hospodářského zákoníku.

Pravidlo stanovené v § 602 sice v první řadě upřednostňuje zvyklosti a zavedenou praxi stran, přesto však se zřejmě v časech elektronické komunikace a elektronického bankovníctví v praxi neuplatní. Soudy například zjevně (a naštěstí) nezkontrolují, zda jim byla žaloba doručena do datové schránky ještě v provozních, resp. úředních hodinách soudu, a opak by také byl zcela absurdní, takže využití § 602 zpravidla vylučuje pravidlo, že je vždy třeba najít jiné než absurdní řešení, srov. nálezy Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 7/2017 a mnohá jiná rozhodnutí).

Inspirací, ne zcela přiznaných, je ostatně povícero. Závěr, že dočasné stavby nejsou nemovitě, byl pro změnu převzat z § 26 občanského zákoníku č. 141/1950 Sb. Dočasná stavba tedy je věcí movitou (§ 498 odst. 1 a § 506 odst. 1 občanského zákoníku), kterou lze převádět třeba i moudrým pokýváním hlavy a ohledně které se má za to, že ji majitel, který nevykonával své právo po dobu tří let (podle § 1050 odst. 1), opustil, takže si ji může (podle § 1045 odst. 1) přivlastnit úplně každý. Celkem si dovedu představit, jak práva znalý chatař bedlivě sleduje, jak dlouho už jeho soused na svou rekreační, a tudíž movitou, chaloupku nepřijel, aby si ji v pravou chvíli přivlastnil, a dovedu si představit, jak bychom se nad tímto příkladem s doktorem Masopustem pobavili. Strašná škoda, že nemůžeme.